

TURINYS

Pratarmė	11
I. L. Solonevičiaus biografija	13
KELI IŠANKSTINIAI PAAIŠKINIMAI	17
Apie savo akimis mačiusius liudytojus	17
Dvi jėgos	19
Koncentracijos lageriai	20
Gulago imperija	21
Perspektyvos	23
BALTOSIOS IR BALTIJOS JŪRŲ KOMBINATAS (BBK)	26
Apmąstymai vienutėje	26
Ar tai buvo klaida?	28
Apie moralę	31
Visuotinio akių dūmimo teorija	32
Techninė klaida	34
Apklausa	39
Stiopuskos romanas	43
Sinedrionas	46
Nuosprendis	48
Persiunčiamajame kalėjime	50
Darbininkų ir valstiečių kalėjimas	51
Nusiplaunantieji rankas	53
Josifo apsireiškimas	56
Etapas	60
Didžioji urkų gentis	65
Diskusija	67
Likviduotas beglobiškumas	70
Etapas kaip toks	73
LAGERIO KRIKŠTAS	76
Atvažiavome	76
Naujas šeimnininkas	77
Asmeninis požiūris	79
Barake	80
Pirtis ir bušlatas	82

Bendroji situacija	87	Marinimas	177
<i>Boba</i> prisitaiko	88	Susitikimas	179
Psichologinė akistata	89	Lūžis	182
Teorija klampina į bėdą	91	Prekiauju gyvosiomis prekėmis	183
Ką reiškia rimtas pokalbis	93	Vėl atokvėpis	188
Rusijos kuinas	97	Mergaitė su ledu	189
Rimtas pokalbis	98	Naktis APP	191
Jojimas su kliūtimis	101	Paskutiniai mohikanai	193
<i>Urkos</i> lageryje	103	Visos Rusijos platforma	200
Podporožė	105	Profesorius Butko	215
Teisėtumo sargyboje	108	LIKVIDAVIMAS	220
VALDŽIOS RAMSTIS	109	Prabudimas	220
„Masių pavaros diržas“	109	Likvidavimo komitetas	224
Aktyvo gimimas	111	Gyvojo inventoriaus likimas	226
Administraciniuose dirvonuose	113	Posėdžių protokolai	227
Kliuviniai	116	Sanitarijos miestelis	229
Velnio šukės	118	Ponai pešasi	231
Aktyvas ir inteligentija	120	Jakimenka pradeda regzti intrigas	237
Pasikliaujama niekšais	122	Rietenų teorija	239
Aktyvo veikla lageryje	124	Nadežda Konstantinovna	244
Pokalbis su vyresnybe	128	SVIRLAGAS	253
Masių žudymo technika	130	Devynioliktasis kvartalas	253
„Negailėstingumas“ kaip sistema	130	Inventorizacija	255
Aktyvisto indėlis į negailėstingumo sistemą	132	Nuogujų apiplėšimas	255
Už ką žmonės sėdi?	136	Utėlėtas pragaras	256
Aktyvas čiumpa už gerklės	138	Grimztantieji į dugną	258
Draugas Jakimenka ir pirmosios chaltūros	142	Profesorius Avdejevas	261
Ponas užsimauna baltas pirštines...	146	Avdejevo istorija	262
BAMAS (BAIKALO–AMŪRO MAGISTRALĖ)	152	Po Avdejevo šėtono sparnais	268
Markovičius perauklėja	152	Paskutinės Podporožės dienos	273
Miškos karjera	159	PROLETARIATAS	278
Pavojaus varpai	161	Medgora	278
Gaisai	162	Trečiasis lagerio punktas	283
Apie apsimetėlę „Kazanės vargetą“ ir produkcijos kokybę	164	Juodadarbiai	286
Draugo Jakimenkos pramonės ir finansų planas	166	Šimto trisdešimt penkių procentų paslaptis	288
Kreivė leidžiasi žemyn	167	Darbadieniai	294
Beviltiški planai...	169	Išsisukome	296
Markovičių perauklėjo	170	Kadrų kaitos traukuliai	297
Slidžiais keliais	171	Montuotojų kabina	299

Tarpusavio santykiai	308	JAUNUOLYNAS	407
Buožė Akulšinas	310	Dar apie Vičkos kurortą	407
„Klasių kova“	315	Draugas Černovas	417
Dantimis – mokslo granitą	320	Dar apie montuotojų kabiną	421
VIRŠŪNĖSE	326	Susitaikymas	426
Idilė baigiasi	326	„Nacionalistai“	428
„Dinamo“	328	Panama Vičkoje	434
Draugas Medovaras	329	Peršvietimas	436
Likimas atsigręžia į kaimą	332	KELIALAPIS Į GYVENIMĄ	440
Atsiveikinimas su trečiojo lagerio punkto viršininku	335	Antrasis Bolševas	440
Audijcija	336	Komandiruotė	442
Didysis kombinatorius	341	Velnio krūsnis	444
Gyvenimas be rūpesčių	344	Viršininkai	445
Per bėgius	347	Darbo peizažas	447
Laisvai samdomieji	349	Idealistas	448
Penktasis lagerio punktas	353	Beglobė kasdienybė	451
Šiek tiek apie kūno kultūrą	354	Statybos	453
Slaptas stebėjimo postas	356	Vidėmanas čiumpa už gerklės	462
Spartuolių sąskrydis	358	Vodorazdelas	466
Perauklėjimas su kabutėmis	361	Nugalėtojai	475
Pirmieji teroristai	366	Nugalėtieji	479
Tėvai ir vaikai	370	PABĖGIMAS	484
Apie liudytojus ir balaganą	373	Padėtis	484
Psichologinis balagano atspindys	375	Ginklų paieška	491
SPARTAKIADA	377	Techninės prielaidos	494
„Dinamo“ tirpsta	377	Paliekame lagerį	500
Pokalbis su draugu Korzunu	379	Dienotvarkė	507
Didžiosios chaltūros planas	382	Įveikiame vandens kliūtis	508
Solovkų Napoleonas	384	Suomijoje	519
Įvadas į chaltūros filosofiją	387	Pas pasieniečius	525
Administracinis sukūrys	388	Daboklėje	533
Kaip paprasta veikti, kai veiki entuziastingai	389	EPILOGAS	535
Tramplinas šuoliui į užsienį	391	Helsingforsas. Politinis kalėjimas	535
Rezultatai	396	Tikroje laisvėje	536
Jeigu...	397		
Papoliarės agurkai	397		
Kurortas Vičkoje	400		
Pačiose viršūnėse	401		
Vandens sporto stotis	403		
		Paaiškinimai	538

2. BALTOSIOS IR BALTIJOS JŪRŲ KOMBINATAS (BBK)

APMAŠTYMAI VIENUTĖJE

Kameroje tamsu ir šlapia. Kiekvieną rytą skuduru šluostau vandens sroveles nuo sienų ir balutes nuo grindų... Apie vidurdienį ant grindų vėl balos...

Apie septintą ryto pro langelį duryse man įkiša svarą juodos, beveik nevalgomos duonos – tai mano dienos davinys – ir puodelį verdančio vandens. Vidurdienį dubenėlį miežinės košės, vakare – lėkštę skystimo, neva kopūstienės, ir tą patį dubenėlį miežinės košės.

Po kamerą galima slampinėti iš kampo į kampą: išeina keturi žingsniai pirmyn ir keturi atgal. Pasivaikščioti manęs neleidžia, knygų ir laikraščių neduoda, visi ryšiai su išoriniu pasauliu nukirsti. Mus suėmė itin slaptai – niekas nežino ir negali žinoti, kur mes iš tiesų esame. Mes – tai aš, mano brolis Borisas ir sūnus Jura. Jie kažkur kitose vienutėse.

Aš savaičių savaites nematau net kalėjimo prižiūrėjo. Tik kažkas įkiša ranką su maistu ir kažkieno akis kas 10–15 minučių dirsteli pro akutę. Tas, kam priklauso akis, vaikšto be garso, nelyg vaiduoklis, mirtiną veltiniu išklotų kalėjimo koridorių tylą trikdo tik kartais pasigirstantis durų žvangėjimas, raktų skimbčiojimas ir retsykais koks klaidus ir bemat užgniaujamas klyksmas. Ką šaukia, aiškiai supratau tikrai kartą:

– Draugai, broleliai, skerdyklon veda...

Na ką gi... Juk vieną ne itin puikią naktį lygiai taip pat išves ir mane. Juk visi objektyvūs pagrindai vesti mane skerdyklon yra. Be kita ko, mano mintys sutelktos į tai, kaip galėčiau neleisti savęs paskersti. Kadais, dar prieš prasidedant socialistinio rojaus badmečiui, pasižymėjau nepaprasta fizine jėga. Šis bei tas man dar liko iki šiol. Kasdien, nors ir badauju, sportuoju, kaskart prisimindamas studentą iš Andrejevo „Pasakojimo apie septynis pakartuosius“¹. Tikiuosi, kad man dar užteks jėgų sulaužyti kaulus kuriam iš žmonių, su revolveriais rankose kartą naktį štai taip ateisiančių pas mane, kad būčiau nušautas be skerdyklai įprastų ceremonijų... Vis dėlto taip paprasčiau...

Tačiau gal sučiups apsimiegojusį, nepasiruošusį, kaip mus sučiupo vagone? Tada surištomis už nugaros rankomis teks nueiti tą visą liudną kelią, išvaikščiotą jau šitiekos tūkstančių kojų, vis žemiau ir žemiau, į paslaptinę GPU rūšį... Ir apmirusia širdimi laukti paskutinio – jau negirdimo – niuktelėjimo į pakaušį.

Ką gi... Nejauku, bet aš ne pirmas ir ne paskutinis. Dar nejaunesnė mintis, kad šiuo keliu teks žengti ir Borisui. Jo biografijoje – Solovkai, todėl šansai išgyventi itin menki. Bet jis labai stiprus ir vargu ar leisis vedamas į skerdyklą...

O kaip Jura? Jam dar nėra aštuoniolikos. Galbūt pasigailės, gal ir ne. Ir kai vaizduotėje iškyla jo aukšta ir liekna figūra, jo garbanota galva... Pasitraukus bolševikams, Kijeve², Sodų g. 5, mačiau naganu iš nedidelio atstumo peršautas žmonių galvas:

„...Kulkelė buvo madingai lieta,
Smegenys ne išbėgo – iššoko gniūžte...“³

Kai įsivaizduoju Jurą, kiūtinanti šiuo sielvartingu keliu, ir jo galvą... Ne, negalima galvoti apie tai. Nuo to pasidaro šalta ir ankšta krūtinėje ir svaigsta galva. Tada norisi padaryti ką nors visiškai neadekvataus.

Bet negalvoti irgi negalima. Be galo tęsiasi bemiegės kalėjimo naktys, be garso žvilgčioja pro akutę kažkieno beveik nematoma akis. Vidury lubų blausiai šviečia elektros lemputė. Nuo sienų dvelkia drėgme. Apie ką galvoti tokiomis naktimis?

Nėra prasmės mąstyti apie ateitį. Kažkur ten, paslaptinėse Špalernajos⁴ gelmėse, gal jau guli popieriaus skiautė, kurioje juodu ant balto užrašytas mano, mano brolio ir mano sūnaus likimas, ir neverta galvoti apie tą likimą todėl, kad jis nežinomas, todėl, kad jo pakeisti aš jau niekaip negaliu.

Sakoma, kad miršančiojo atmintyje prabėga visas jo gyvenimas. Taip ir man: mintys vis atkakliau grįžta į praeitį, prie to, kas buvo pajausta, apmąstyta, nuveikta per visus tuos revoliucinius metus, lyg atliekant griežtą asketišką išpažintį pačiam sau. Tuo griežtesnė, kad aš, kaip „vyriausias giminės atstovas“, kaip

organizatorius, o tam tikra prasme ir pabėgimo iniciatorius, esu atsakingas ne tik už savo paties gyvybę. Ir štai aš padariau techninę klaidą.

AR TAI BUVO KLAIDA?

Taip, žinoma, padarėme techninę klaidą – kaip tik dėl jos atsidūrėme čia. Tačiau ar nebuvo ko nors rimtesnio? Gal esminė klaida – sprendimas bėgti iš Rusijos? Nejaugi nebuvo galima likti, gyventi, kaip gyvena milijonai, nueiti su savo šalim visą jos tragišką kelią nežinomybėn? Nejaugi tikrai nebuvo gyvenimo? Jokios prošvaistės?

Kalbant iš esmės, nebuvo jokio išorinio impulso. Žvelgiant iš šalies, mūsų šeima pastaraisiais metais buvo apsirūpinusi ir gyveno ramų gyvenimą, kur kas ramesnį ir labiau aprūpintą nei didžiosios kvalifikuotos inteligentijos dalies gyvenimas. Tiesa, Borisas daug patyrė, be kita ko, ir Solovkus, bet net ir jis, buvęs tremtinys, kažkaip sugebėjo tvarkytis geriau už kitus...

Prisimenu kraupias 1928–1930 m. žiemas Maskvoje, kai Maskva – suprantama, eilinė, neoficiali Maskva – mirė nuo šalčio ir bado. Aš gyvenau prie Maskvos, už 20 varstų, Saltykovkoje⁵, kur gyvalioja nusikamavę skurdžiai, kuriems neatsirado gyvenamojo ploto sostinėje. Dėl savo profesijos – o tai literatūrinis darbas: rašiau apie sportą ir turizmą – neprivalėjau važinėti tarnybon į Maskvą. Jos purvas, blakės, grumdymasis, ankštumas rimtai kėlė man šleikštulį. O Saltykovkoje turėjau nuosavą robinzonišką mansardą, gana erdvią ir beveik visiškai izoliuotą nuo buitinių rietenų, klausymosi už durų, kūdikių už sienos ir amžinų primusių koridoriuje, be amžino tūsimosi dėl didesnio gyvenamojo ploto, šnipinėjančių namų valdytojų ir kitų Maskvos „aromatų“. Saltykovkoje, be to, buvo galima nors iš dalies atsiriboti nuo šalčio ir bado.

Vasarą rinkome grybus ir gaudėme žuvį. Rudenį ir žiemą rovėm kelmus (žabai seniausiai šluote sušluoti). Aišku, viso to buvo per maža, juolab kad Maskvoje periodiškai susidarydavo tokios sąlygos, kai ko nors bent kiek valgomo negalėjai gauti už jokių pinigų – bent jau legaliai – tik už korteles.

Todėl tekdavo griebtis itin sudėtingų ir beveik visada ne itin legalių operacijų. Pavyzdžiui, vieną iš alkaniausių žiemų pramitome bulvėmis su ikrais. Ir ne kokiais nors grybų ikrais, kurie po tris rublius už kilogramą siūlomi „kooperuotiesiems

darbo žmonėms“ ir kurių negali valgyti net minėtieji darbo žmonės, o tikrais, jėgas palaikančiais juodaisiais ikrais, grūdėtais, slėgtais. Tačiau duonos nebuvo...

Faktas, kad visa sovietinė šeima ištisą žiemą mito ikrais, suprantama, galėtų būti pateiktas kaip „istorijoje neregėtos masių gerovės“ iliustracija, tačiau iš tiesų viskas buvo kur kas paprasčiau.

Senajoje Jelisejevo⁶ parduotuvėje Tverės gatvėje įsikūrė *Insnabas*⁷, į kurią duonos stokojanti sovietų vyriausybė tiekė produktus savo užsieniečiams – pagal sutartis pasikviestiems užsienio specialistams ir smulkesniems įvairaus plauko kominterno ir profinterno niekšeliams. Stambesni niekšeliai apsirūpindavo Kremliaus paskirstymo punkte.

Beje, tuo laikotarpiu net ir užsieniečiams jau likdavo nedaug. Kiekvienas iš jų gaudavo asmeninę vadinamąją pirkėjo knygelę, kurioje buvo pažymėta, kiek produktų gali gauti per mėnesį. Šis kiekis svyravo priklausomai nuo konkretaus užsieniečio gamybinės ir politinės vertės, tačiau, apskritai kalbant, buvo labai nedidelis. Itin griežtai buvo ribojamas reikalingiausių produktų pardavimas: bulvių, duonos, cukraus ir kt. Ir priešingai – ikrai, lašiša, vytinta nugarinė, vynai ir pan. buvo parduodami be jokių apribojimų. O visų šitų pirmo ir ne pirmo reikalingumo produktų kainos buvo 10–20 kartų mažesnės už rinkos kainas.

Rusų į parduotuvę apskritai neįleisdavo. Bet aš turėjau pribloškiantį anglišką paltą ir „nesudegantį“ cigarą, specialiai laikomą ypatingiems atvejams.

Ir štai pasidabinęs šituo nekeliančiu abejonių užsieniniu paltu ir įsikandęs cigarą oriai žingsniuojau pro pašlemėką čekistą, saugantį šį maisto rojų nuo išbadėjusių sovietinių akių. Per pirmuosius vizitus čekistas dar bandydavo pareikalauti iš manęs leidimo, bet aš didingai įkišdavau ranką į kišenę ir nieko iš ten neištraukdamas praplaukdavau toliau. Parduotuvėje viskas jau būdavo paprasčiau. Žinoma, būtų buvę nuostabu nusipirkti ir paprastos duonos; bulvės, net jei jas valgai su ikrais, vis dėlto nusibosta, bet duona griežtai normuota – be knygelės nenusipirksi nė svaro. Ką gi. Jei nėra duonos, esame „garbingus“ proletarinius ikrus.

Ikrai čia kainavo po 22 rublius už kilogramą. Nemanau, kad Rokfeleris būtų rijęs juos tokiais kiekiais, kaip juos rijo sovietinė Saltykovka. Tačiau prie ikrų dar reikėjo ir bulvių.

Su bulvėmis būdavo taip. Mano pavyzdinis parodomasis paltas likdavo namie, aš įlįsdavau į savo mėtų ir vėtytą sovietinį maišą ir kakdavau į tarpuvartes kur nors prie Zemlianoj Valo. Ten dirščiodamos įtartinai sąžiningais žvilgsniais ramiai vaikštinėja Pamaskvio valstietės. Pažvelgiu į vieną, ta pažvelgia į mane. Paskui praeinu dar kartą ir paslaptinai šnibžteliu:

– Bulvių yra?

– Kokios čia dar bulvės... – bet „spekulantės“ akys jau narsto mane. Ištyrusi mane akimis ir įsitikinusi, kad patikimas, „spekulantė“ duoda kokį nors gana beprasmišką klausimą:

– Tai jums bulvių reikia?..

Paskui kiūtinam kur nors į tarpuvartę, kiemo užkaborį, kur ant kokios skudurų krūvos sėdi berniūkstis ar mergiotė, o po skudurais – numylėtasis, su tokiais sunkumais ir rizika atvežtas į Maskvą maišelis bulvių. Moku už bulves po 5–6 rublius už kilą...

O duonos nebuvo dėl to, kad gėdingai žlugo mano daugkartiniai bandymai pasinaudoti visais garsiosios kortelių sistemos pranašumais: bėgiojau, rūpinausi, ieškojau būdų gauti įvairių žinybų pažymėjimus, stirksojau prakaituotoje ir utėlėtoje eilėje ir kortelių biure, gaudavau korteles, o vėliau bardavausi su žmona⁸, kurios ekonomine ir ūkine iniciatyva tas viskas ir įsisukdavo.

Prisimenu straipsnelius laikraščiuose apie tai, su koku „entuziazmu“ proletariatas sutiko tą kortelių sistemą Rusijoje; „entuziazmas“ išgaunamas, regis, net iš pačių beviltiškiausių šaltinių... Tačiau kortelių sistema buvo išties sąmojingai organizuota.

Mes visi trys dirbame sovietinį darbą ir visi trys gauname korteles. Tačiau mano kortelė priskirta paskirstymo punktui prie Zemlianoj Valo, žmonos kortelė – paskirstymo punktui Tverskajos gatvėje, o sūnaus kortelė – kažkur prie Razguliajau⁹. Tai viena. Antra, su kortele, be duonos, dar gaunu ir po 800 gramų cukraus per mėnesį. Talonai visiems kitiems produktams yra grynai abstraktaus pobūdžio ir nieko neįpareigoja.

Tai štai pabandykite apvažiuoti visus tris kooperatyvus Maskvos tramvajais, pastovėti eilėje prie kiekvieno iš jų ir mažiausiai viename sulaukti atsakymo, kad duona jau baigėsi, bus tik vakarop arba rytoj. Sako, cukraus nėra. Bus artimiausiomis dienomis. Ši operacija pasikartoja dar tris keturis kartus, kol vieną gražią dieną jums sako:

– O ko jūs nepirkot vakar? Vakara cukraus turėjom.

– O kada dabar bus?

– Tai kad tos kortelės dabar jau vis tiek panaikintos. Reikėjo vakar pasirūpinti. Ir viskas gerai. Korteles gavote? – Gavote.

Teisė į du svarus cukraus jums užtikrinta? – Užtikrinta.

O kad to cukraus negavot – jūsų reikalas. Nereikia žiopsot...

Neprisimenu nė vieno atvejo, kad mano nervų ir charakterio būtų užtekę ilgiau negu savaitei tokios gaišaties. Įrodinėjau, kad per laiką, kurį prarandu šitaip kvailai lakstydamas, galima užsidirbti dukart daugiau pinigų, nei laisvoje rinkoje kainuoja visos tos sušvinkusios, apgailėtinos sovietinės išėdos. Kad žmogui

apskritai, ypač vyrui, mažesnė gėda čiupti kam nors už gerklės nei kaip avinui tris valandas stirksoti eilėje ir galop gauti pajuokai špygą.

Po tokio blaškymosi grįžti namo įsiutęs ir piktas. Pakeliui taip ir niežti nagai duoti į snukį kokiam milicininkui, kuris ne ką daugiau už mane kaltas dėl to šeštadalį Žemės rutulio užputusio balagano, arba surengti ginkluotą sukilimą. Tačiau duoti į snukį milicininkui – absoliuti nesąmonė, o norint surengti ginkluotą sukilimą mažų mažiausiai reikia turėti ginklų, todėl tekdavo griebtis vergų pamėgtos priemonės – suktybių.

Plačiu mostu drykstelėdavau korteles ir žygiuodavau į kokį *Insnabą*.

APIE MORALĘ

Nepuoselėju nė menkiausių iliuzijų, kad mano apgaulės *Insnabe* ir kitos panašios klastos – o jų vardas legionas – nėra sukčiavimas. Nenoriu tomis iliuzijomis šerti ir skaitytojo.

Galiu pasiteisinti nebent tuo, kad Sovietų Rusijoje taip darė visi pradendant valstybe. Už mano daugmaž visavertį darbą valstybė atkiša man popiergalį, ant kurio parašyta, kad jo vertė – rublis ir kad tas rublis net gali būti iškeičiamas į auksą. Tačiau reali to popiergalio vertė neką didesnė už kapeiką, nepaisant kasdienės kursų ataskaitos „Izvestijose“, kur šis popiergalis atkakliai figūruoja kaip pats tikriausias visavertis rublis. Valstybė tuos 17 metų jei ne tiesiogiai plėšia, tai bent jau sistemingai apgaudinėja mane. Kasdien, diena iš dienos. Darbininką ji apsuka labiau negu mane, o valstietį – daugiau nei darbininką. Aš maitinuosi „Insnabe“ ir nebadaju, darbininkas vagia iš gamyklos ir vis tiek badauja, valstietis naktimis slankioja po savo lauką su žirklėmis ar peiliuku rankose, karmo varpas ir badmiriauja. Jeigu įkliūtų, valstietis rizikuoja būti sušaudytas arba mažų mažiausiai – nustačius „kaltę švelninančių aplinkybių“ – gauti 10 metų koncentracijos *lagerio* (1932 m. rugpjūčio 7 d. įstatymas). Darbininkas rizikuoja 3–5 metais koncentracijos *lagerio* arba mažų mažiausiai būti pašalintas iš profsąjungos. Aš rizikuojau mažiausiai vienu nemalonių pokalbiu, daugiausia – keliais nemaloniais pokalbiais, nes mano žygiai į *Insnabą* nenumatyti jokioje „plačioje visuomeninėje politinėje kampanijoje“.

Lengvabūdiškas užsienietis gali papriekaištauti ir man, ir darbininkui, ir valstiečiui, kad „apsukdami valstybę“ mes patys susikuriame badą. Tačiau ir aš,

ir darbininkas, ir valstietis visiškai aiškiai suvokiame, kad valstybė – toli gražu ne mes, kad valstybė – tai pasaulinė revoliucija. Ir kad kiekvienas pavogtas iš mūsų rublis, darbadienis, javų pėdas kelias į kiaurą pasaulinės revoliucijos maišą: Kinijos raudonajai armijai, streikui Anglijoje, Vokietijos komunistams, Kominterno pašlemėkams penėti. Arba bus panaudotas penkmečio karinėms gamykloms, kurios statomos taip pat mąstant apie karą dėl pasaulinės revoliucijos. Arba skirtas stiprinti tą patį baisų partijos ir biurokratijos balaganą, nuo kurio mes visi braškėte braškam.

Ne, valstybė – tai ne aš. Ir ne valstietis, ir ne darbininkas. Valstybė – mums primesta jėga, privertusi mus tarnauti tikslams, kurie mums visiškai svetimi. Todėl kaip mokame, taip ir sukamės, kad išvengtume tos tarnybos.

VISUOTINIO AKIŲ DŪMIMO TEORIJA

Šios tarnybos esmė – kuo mažiau valgyti ir kuo daugiau plūktis dėl pirmiau minėtų nepasotinamų universalių revoliucinių apetitų. Pirma, nevalgę mes apskritai nepajėgūs dirbti kaip pridera: vieni dėl to, kad neturi jėgų, kiti – kad galva užimta maisto paieškomis. Antra, partinio biurokratinio balagano, kurio tikslas – pasaulinė revoliucija, sąlygomis gerai dirbti apskritai neįmanoma. Darbininkas gamina broką, nes visa sistema veikia taip, kad brokas – kone vienintelis jos produktas; o apie tai, kaip dirba valstietis, galima spręsti iš nesibaigiančio sovietinio badmiriavimo. Tačiau šių apybraižų tema toli nuo sovietinių gamyklų ar sovietinių pasėlių. Jei kalbėsime apie mane, tai ir aš esu įspraustas į tokias sąlygas, kad stačiai negaliu nesukčiauti.

Aš dirbu sporto srityje – taigi mane verčia kurti ir girti gigantiško stadiono Maskvoje projektą. Žinau, kad nėra elementarių sporto aikštelių darbininkams ir kitam jaunimui, kad žmonės valandų valandas stovi eilėse prie slidinėjimo stočių, kad vienintelė to stadiono paskirtis – apdumti akis užsieniečiams, apmulkinti užsienio publiką sovietinės kūno kultūros užmoju. Tai daroma dėl pasaulinės revoliucijos. Aš – prieš tą stadioną, bet negaliu nei protestuoti, nei jo ignoruoti.

Rašau apybraižas apie Dagestaną – iš tų apybraižų cenzūra išbraukia net menkiausias užuominas apie tą itin svarbų faktą, kad visas Dagestano slėnis baigia išmirti nuo maliarijos¹⁰, kad verbavimo organizacijos agituoja žmones (ukrainiečius ir Kubanės gyventojus) ten vykti, gali sakyti, į neišvengiamą mirtį...

Suprantama, aš nerašau apie tai, kad aukso, kurio tonos skiriamos pasaulinei revoliucijai ir socialistiniam balaganui vienoje šalyje, neužteko nupirkti Dagestanui kelių kilogramų chinino... Taigi skaitant mano apybraižas susidaro įspūdis, kad ant Šipkos viskas nuostabiai ramu ir gražu¹¹. Žmonės važiuoja, grįžta sirgdami maliarija ir prikalba man dalykų, nuo kurių turėtų degti ausys...

Važiuoju į Kirgiziją ir matau ten nežmoniškai sužlugdytą Kirgizijos gyvulininkystę, net Sovietų Rusijoje neregėtą sovietinių gyvulininkystės ūkių balaganą, koncentracijos lagerius prie Ču upės, taborus apiplėštų ir išbadėjusių buožių šeimų, ištremtų čia iš Ukrainos. Tik per stebuklą išnešu sveiką kailį bėgdamas nuo kirgizų sukilimo: kirgizai būtų paskerdę mane kaip aviną ir turėję labai svarų pagrindą tokiai operacijai – juk aš rusas ir iš Maskvos. Man būtų buvę labai nelinksma kentėti už svetimas nuodėmes, bet kas darbo kirgizams, kokios mano politinės pažiūros?

Ir negaliu nė žodžio apie tai parašyti. O nerašyti – taip pat negalima. Tai reikštų nebedėti vilčių į visus bandymus dirbti literatūrinį darbą. Vadinasi, reikia išnaudoti visas galimybes pažvelgti į šalies vidų ir savo akimis pamatyti, kas ten dedasi. Ir aš meluoju.

Meluoju vertėjaudamas užsieniečiams. Meluoju skaitydamas pranešimus, kokia naudinga kūno kultūra, nes savo tezes visada atmiešiu kalbomis apie tai, kaip buržuazija draudžia darbininkams sportuoti ir pan. Meluoju pateikdamas sovietinių sportininkų statistiką – nuo *a* iki *ž* išlaužtą iš visų savo paties ir bendradarbių pirštų, – nes „viršūnės“ reikalauja kuo didesnių skaičių, kad juos būtų galima eksportuoti į užsienį...

Visa tai kur kas blogiau nei penki kilogramai ikrų iš užsieniečiams skirto paskirstymo punkto. Būta ir dar blogesnių dalykų... Sūnui susirgus šiltine ir prireikus žibalo, – o mieste žibalo nebuvo – vogiau tą žibalą iš karinio kooperatyvo, kuriame dirbau instruktoriumi¹². Rizikavau būti sušaudytas dėl po skvernu išneštų dviejų litrų žibalo (karinis kooperatyvas). Rizikavau savo galva, bet lygiai taip pat buvau pasiruošęs nusukti galvą bet kam, stojusiam skersai kelio prie to žibalo. Ir štai, tykindamas su tais dviem litrais, kyšančiais iš po skverno, kaktomuša susiduriu su sargybiniu. Jis suprato, kad nešu žibalą ir kad to žibalo verčiau neliesti. O kas būtų buvę, jeigu jis nebūtų šito supratus?..

Prieš revoliuciją aš neturėjau nei fabriku, nei gamyklų, nei dvarų, nei kapitalo. Nepraradau nieko, ką būtų įmanoma susigražinti, kaip, tarkim, įvykus perversmui, būtų galima susigražinti namą. Tačiau aš praradau septyniolika gyvenimo metų, kurie dėl pasaulinės revoliucijos buvo negrįžtamai ir beprasmiškai išbergžti tame sovietinių priverčiamųjų darbų beprotnamyje, iššvaistyti sukčiaujant tai gelbstintis nuo bado, tai spaudžiant ČK – Ypatingajai komisijai

kovai su kontrrevoliucija ir sabotazu, tai profsajungai – o profsajunga kartais ne ką geresnė ir už ČK. Ir, žinoma, aš dar pigiai atsipirkau tais septyniolika metų. Dešimtys milijonų sumokėjo visais savo gyvenimo metais, visu savo gyvenimu...

Tarpais šmėkštelėdavo viltis, kad milijonais lavonų patręštose, prisodrintose metų metus trukusio nežmoniško darbo ir nežmoniško pliuškiniško taupymo Rusijos platybėse galop išdygs kažko panašaus į žmonišką gyvenimą daigai. Tos viltys įsižiebdavo man tik tol, kol visiškai aiškiai suvokiau – viskas dėl pasaulinės revoliucijos, ne dėl šalies.

Septyniolika metų kaupėsi didis pasidarygėjimas. Jis vis didėjo augant ir tobulėjant spaudimo aparatui. Juk jis veikė jau ne kaip garinis kūjis, skaldantis visam pasauliui girdimais smūgiais. Jis veikė kaip begarsis kiekviename žingsnyje spaudžiantis hidraulinis presas, pamažu prislėgdamas absoliučiai visas gyvenimo sferas...

Kai grasindami revolveriu reikalauja, kad nusimautumėt kelnes – tai dar pakenčiama. Bet kai grasindami tuo pačiu revolveriu, be kelnių, iš jūsų dar reikalauja ir rodyt entuziazmą, gyventi pasidaro visiškai neįmanoma, užlieja pasibjaurėjimas.

Tas pasibjaurėjimas ir pastūmėjo mus Suomijos sienos link.

TECHNINĖ KLAIDA

Virš mūsų bandymų pabėgti ilgą laiką kabėjo kažkas panašaus į fatumą, lemtį, nesėkmę – vadinkite kaip norite. Pirmąkart pabandėme 1932 m. rudenį. Viskas, įskaitant ir vietovės išžvalgymą, buvo parengta labai neblogai. Pirmiausia, savaimė suprantama, apsiginklavęs reikiama dokumentais, nuvykau į Kareliją ir išsiaiškinau ten beveik viską, ko man reikėjo. Tačiau dėl kai kurių – grynai šeiminių – aplinkybių negalėjome išvažiuoti anksčiau kaip rugsėjo pabaigoje, o tai visiškai netinkamas laikas Karelijos sąlygomis, todėl turėjome apsispręsti: ar ne geriau atidėti tą sumanymą kitiems metams.

Pasidomėjau Maskvos orų biure – jo suvestinės rodė, kad visą rugpjūtį ir rugsėjį Karelijoje vyravo itin sausi orai, nė karto nelijo. Vadinasi, Karelijos pelkės pavojaus nekelia, tad susiruošėme į žygį.

Maskvos orų biuras, kaip ir reikėjo tikėtis, pasirodė esąs sovietinis orų biuras. Rugpjūtį ir rugsėjį Karelijoje lijo be paliovos. Pelkės tapo visiškai nepereinamos. Mes keturias paras klimpome ir skendome jose ir per didžiausius vargus ir riziką parklampojojome atgal. Pabėgimas buvo atidėtas iki 1933 m. birželio.

1933 m. birželio 8 d., anksti ryte, mano *belle-soeur** Irina¹³ išvažiavo į Maskvą atsiimti jau užsakytų bilietų. Bet atsibudęs Jura pareiškė, kad jaučia skausmus pilve. Borisui jį apčiupinęjus pasirodė, kad panašu į apendicitą. Borisas išvyko į Maskvą „atšaukti bilietų“, aš iškviečiau dar du gydytojus ir apie pusiaudienį visos abejonės išsisklaidė: apendicitas. Nerizikavau vežti sūnaus operuoti į ligoninę, į Maskvą, per siaubingas Pamaskvio duobes. Reikėjo išlaukti, kol baigsis priepuolis, tada daryti operaciją. Taip pabėgimo planai žlugo antrą kartą. Visas pasirengimas, toks sudėtingas ir pavojingas – maistas, dokumentai, ginklai ir kt. – viskas perniek. Žiaurus psichologinis smūgis, visiškai nelauktas ir netikėtas, smūgis, smogtas, jei taip galima sakyti, paties likimo. Kaip plyta ant galvos...

Atidėjome pabėgimą į rugsėjo pradžią – artimiausią laikotarpį Jurai pasitaisius po operacijos.

Apėmė slogutis. Sunku buvo ryžtis tokiai didžiulei rizikai, kai praeityje du taip gerai parengti ir vis vien žlugę bandymai. Sunku buvo dėl to, kad kažkur iš pašamonės kaip beformė, bet slogi šmėkla lindo miglota nuojauta, prietaringa baimė gauti dar vieną smūgį, smūgį nežinia iš kur.

Pagrindinė mūsų grupė – aš, sūnus, brolis ir brolio žmona buvome kaip glaudžiai susitelkusi šeima, kur visi pasitiki vienas kitu. Visi buvo stiprūs, puikiai treniruoti žmonės, visi galėjo pasikliauti vienas kitu. Penktasis grupės narys buvo bene atsitiktinis: senas buhalteris Stepanovas (pavardė išgalvota)¹⁴. Visa jo šeima ir visi artimieji liko užsienyje, viename iš limitrofų,¹⁵ o čia SSRS, netekęs žmonos, jis liko vienas kaip pirštas. Ruošiant pabėgimą, jis vaidino visiškai pasyvų, gali sakyti, багаžo vaidmenį. Mes buvome tikri, kad jis doras žmogus, be to, ir bailokas.

Tačiau be šių penkių, tiesiogiai dalyvaujančių pabėgime, apie projektą žinojo dar vienas žmogus – kaip tik iš ten ir buvo suduotas smūgis.

Petrograde gyveno labai senas mano bičiulis Josifas Antonovičius¹⁶. Jis turėjo žmoną, poniją J.¹⁷, moterį iš labai garsios ir labai turtingos lenkų šeimos, nepapratai energingą, baisią savimylą ir siauraprotę. Tokios yra dauguma moterų, laikančių save didžiomis diplomatėmis.

Likus trims dienoms iki išvykimo, mano karvelidėje Saltykovkoje kaip sniegas ant galvos pasirodo ponija J., lydima misterio Babenkos.¹⁸ Pažinojau misterį

* Svainė (*pranc.*).